

ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

ՇԵՄԱՎՈՐ ՇԱՀԱՊՈՒՆԻ

ՋԵՐՄՈՒԿՆ ԱՆՑՑԱԼՈՒՄ ԵՎ ԱՅԺՄ

Երմուկը շատ հին պատմություն ունի: Հայկական մատենագրության մեջ նա առաջին անգամ հիշված է 13-րդ դարի պատմագիր Ստեփանոս Օրբելյանի «Պատմութիւն ճառագին Սրսական» աշխատության մեջ՝ Վաղոց Ձորի հարկատու գյուղերի ցանկում (տես Թիֆլիսի 1910 թվականի հրատարակությունը, էջ 512): Զերմուկի մոտիկ ավերակներում և Զերմուկին հարևան Կեչուտ գյուղի վիմագիր արձանագրություններից երևում է, որ Զերմուկը ժամանակին Սյունյաց թագավորների և Օրբելյան իշխանական տան ամառանոց-բուժավայրն է հանդիսացել:

Շ. Ղ. Ալեշանյան իր «Սիսական» մեջ հետևյալ տեղեկությունն է տալիս Զերմուկի մասին. «Երբև փարսախաւ յելս հիւսիս դեղջս կան ջերմուկը, յոր անուն գիտլ հին նշանակի ի ցուցակին, և յայտ է թէ քի վաղուց անտի ջուրքն երկաթահամք՝ վարէին ի րազանիս բժշկականս, որպէս ցուցանէ և հին քարաշէն աւազանն. ոչ սակաւ աղբերք են անդ յորոց հինն (որպէս կոչեն) հօգորագոյն 30° ունիւրի ջերմութեամբ. առ նովաւ միս ևս բղխեաց սակաւ ամօք յառաջ, որպէս ասեն, ի փրթածոյ և յանկմանէ սառնածոյ վիմի միտլ, որ փութացուցեալ զկակուղ գետինն՝ բղխեցոյց զջերմուկին» (էջ 102):

Արեւելյան Հայաստանը Ռուսաստանին միացնելուց հետո, Զերմուկը վեր է ածվել Շարուր-Դաշարադազի գավառի պետական պաշտոնեական ամառանոցի, որ մի քանի ամիս շարունակ նրանք եկել են իրենց քնտանիքներով, խփել են իրենց վրանները

ծաղկազարդ արտատեղիներում, սառնորակ աղբյուրների մոտ և վայելել բնության բարիքը:

Զերմուկի ջրերի բուժիչ հատկության մասին ժողովրդի մեջ դրական կարծիք գոյություն է ունեցել վաղուց. նրա շուրջը հրաշքներ են հյուսվել: Զերմուկի մոտիկ գյուղերում տեղացիները անուններով թվում են բազմաթիվ հիվանդների, որոնց Զերմուկ են տարել բուժելու ձիու կամ զրաստի վրա դրած, պառկած վիճակում: մի քանի անգամ հանքաջրում լողանալուց հետո նրանք բուժվել և իրենց ուղեքով վերադարձել են իրենց բնակավայրերը:

1900 թվականին ևս այցելել են Զերմուկը: Հիշում են, ձորում, Արփաշայ գետի մոտիկ, մի քանի փոսեր էին փորված, որոնց մեջ հավաքվում էր հանքային տաք ջուրը և հիվանդները մի քանի հոգով, երբեմն ավելի շատ, մտնում էին այդ փոսերը և լողանում: Ըստ որում, բժշկական քննություն չկար, Զերմուկ էին բերում ամեն տեսակ հիվանդների, երբեմն վարակիչ հիվանդություններով վարակվածների և բուժելու փոխարեն վարակ տարածում:

Ճանապարհներն այն ժամանակ շատ վատ էին, ուտի և հեռավոր վայրերից շատ քիչ մարդիկ էին գալիս: Խճուղի, այն ժամանակ, չկար. հիվանդներին բերում էին ձիերով, ջորիներով կամ զրաստներով, բերում էին մեծ դժվարությամբ, որովհետև ճանապարհում տեղեր կային, որ ձիու համար անգամ դժվար էր անցնել: Զերմուկ եկողները մեծ մասամբ լինում էին Վաղոց Ձորի և Սիսիանի գյուղացիներից և բոշլուր Թարաքյամաններից: Զերմուկի մոտ ոչ մի

բնակելի շենք գոյություն չունենալու
կես կիլոմետր հեռավորության վրա գտ-
նվում էր միայն աղբահանական Իստի-
Սու գյուղը:

ներից բխող սառնորակ աղբյուրներից: Գե-
տը, ինչպես և նրա վտակները, մինչև
Գնդեվազ գյուղը, հարուստ են կարմրախալս
ձկներով: Զերմուկի ձորում, գետի դեմ-դի-

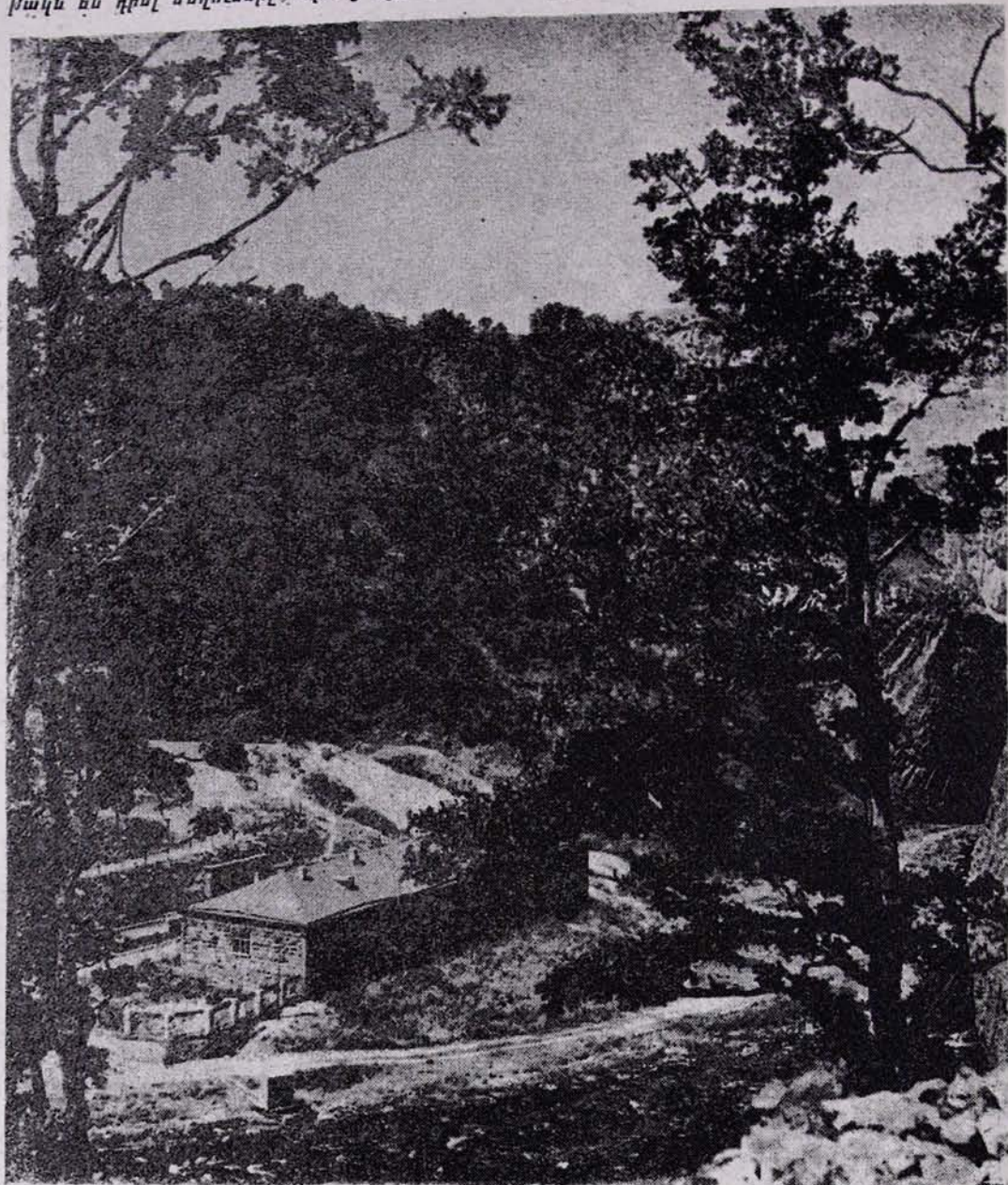
Զերմուկի կիրճը

Զերմուկի ձորը, պետք է ասել, բնության
աննման հրաշալիքներից մեկն է: Զորից
շաղյուճով անցնում է փրփրած Արփաշայ
գետը, որի ջրերը հավաքվում են մոտիկ լեռ-

մաց, խոյանում է մոտ 70—80 մետր բարձ-
րությամբ մի ապառաժ, որի երեսին ըույն
են հյուսիս հազարավոր ծիծեռնակներ,
որոնք իրենց խառն ու արագասլաց թռիչ-

քով մի առանձին գեղեցկություն են տալիս: Ապառաժի կես բարձրության վրա, մի քանի տեղ, հարմար խորշերում, իրենց փեթակն են դրել մեղուները, որոնց պատրաս-

բնակիչ Քալբահի Ղուրբանը, ճարպիկ մի անձ, հոկտեմբեր ամսում, սովորություն էր դարձրել և գալիս էր Ջերմուկ այս քարածայռի մեղրը կտրելու: Հավաքվում էին

Ջերմուկի ջրավազանների շենքը

տած մեղրը հաճախ այնքան շատ է լինում, որ խորշերից ցած է հոսում, ստեղծելով սևացած մի շերտ, որը նկատելի է ներքևից: Անցյալում, հիշում եմ, Ջերմուկ գյուղի

հարևան գյուղացիները և առանձին հանդիսավորության մեջ կախում նրան երկաթե շղթայով:

Ջերմուկին առանձին գեղեցկություն է

տալիս նաև նրա մոտիկ ջրվեժը, որի ջրերը հավաքվում են Ջերմուկ գյուղի մոտիկ աղբյուրներից և հսկայական բարձրությունից, սպիտակ փրփուր դարձած, ներքև գահավիժում:

Գեղեցիկ է նաև Ջերմուկի մոտիկ բնությունը: Լեռներն ամենուրեք ծածկված են ալպյան բուսականությամբ և անտառներով (գլխավորապես կաղնի ծառերով): Տեղեր կան, ուր այնքան շատ անուշահոտ ծաղիկներ կան, որ տեղում կանգնած կարելի է հրփներանգ ծաղիկների մի փունջ կազմել: Արտասովոր է նաև Ջերմուկի արեգակը. նա այնքան հարուստ է ուլտրա-մանիշակա-դույն ճառագայթներով, որ բավական է մի քանի օր մնալ այնտեղ և մարդ սևանում է հնդիկի սևությունը:

Հանքային ահա այս անգնահատելի հարստությունը, բնության այս սքանչելիքը, անցյալում թողվել էր անուշադրության: Հաճախ նա հիվանդին օգտակար լինելու փոխարեն վնասում էր: Միայն սովետական շրջանում Ջերմուկն ստացավ իր սանատորիկ բուժիչ նշանակությունը: Սովետական դիտարկանքները բազմակողմանիորեն ուսումնասիրեցին Ջերմուկի բուժիչ հատկությունը և նորմալ պայմաններ ստեղծվեցին Ջերմուկում բուժվել կամ հանգստանալ ցանկացողների համար:

Ուսումնասիրություններից պարզվեց, որ Ջերմուկը ֆիզիկո-քիմիական իր հատկություններով նման է համաշխարհային հրդեհակ վայելող Չեխոսլովակյան Կարլովի Վարիի (Կարլսբադի) հանքային ջրերին: Ջերմուկի հանքային ջրերը բուժում են մի շարք հիվանդություններ՝ լյարդի, լեղապարկի, ստամոքսա-աղիքային տրակտի, ներվային, կանացի, հոդացավի և այլ հիվանդություններ: Հիվանդությունները բուժվում են տարբեր մեթոդներով—հանձնարարվում են լողանքներ, բուժիչ ցեխ, հանքային ջրի խմում և այլն: Ջերմուկն այժմ, իրավացի, համարվում է ոչ թե տեղական, այլ համամիութենական, համաշխարհային նշանակություն ունեցող բուժավայր:

Այս տարի ամռանը, իբրև Սոցապ մի-նիստություն խնամքին հանձնված տարիքը առած ու վատառողջ հիվանդ, ես նորից եղա Ջերմուկում: Անճանաչելի էր դարձել նախկին, 52 տարի առաջ իմ տեսած Ջերմուկը: Արփաշայի ձախ ափին բարձրանում էին Հայկական ՍՍՄՌ զանազան մինիստրությունների հոյակապ սանատորիաները:

Այսօր Ջերմուկը կազմակերպված ձևով ընդունում է մոտավորապես տարեկան 1.800 հիվանդ մեր ռեսպուբլիկայից, ինչ-

պես և եղբայրական ռեսպուբլիկաներից: Ես հանդիպեցի անգամ Հեռավոր Արևելքից, Ռիգայից եկած հիվանդների:

Ջերմուկի ճորում, նախկին փոսերի մոտ, գտնվում է այժմ ջրավազանների նորակառույց գեղեցիկ շենքը, որն իր ջուրը ստանում է տարիներ առաջ երկրաբան Դիմիտրի Բաց արած Ջերմուկի հսկա շատրվանից: Այս ջուրն այնքան տաք է, որ այն առանձին խողովակներով տարվում է գետի սառը ջրի մեջ՝ լողանալու համար նորմալ տաքություն տալով նրան:

Ջրավազանների այս շենքն այլևս քավարար չի համարվում. սանատորիայից դեպի արևմուտք կառուցվում է երկու մեծ շենք, առաջինը սարի լանջից բխող հանքային տաք ջրի վրա, որի մեջ պիտի բերվեն Ջերմուկի շրջապատում գտնված բոլոր տեսակի հանքային ջրերը, իսկ երկրորդը՝ նրա դիմաց, հովտի մեջտեղում, ջրավազանների համար:

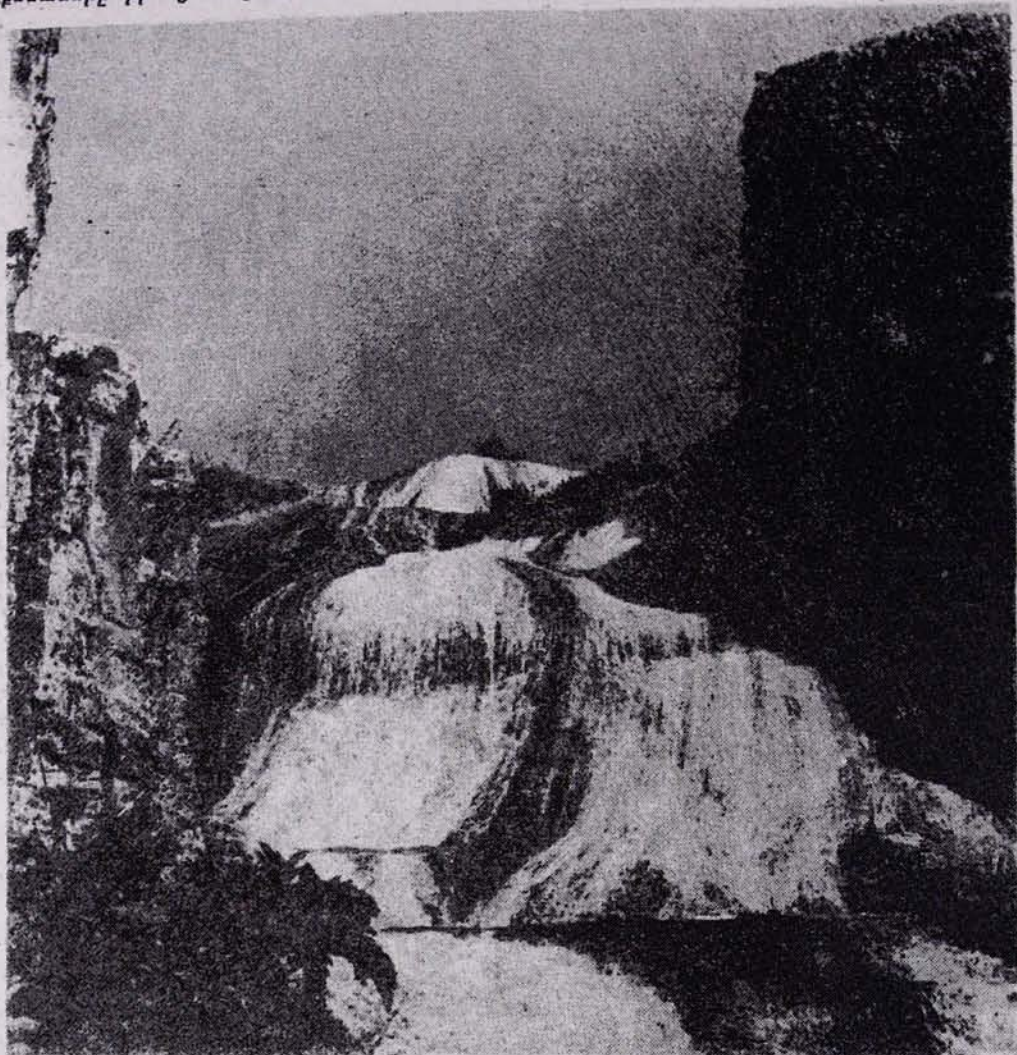
Սարի լանջից բխող հանքային տաք ջուրը թափվում է փոքրիկ դետակի մեջ: Նրանից կես կիլոմետր ցած, այդ նույն դետակի ափին, բխում է հանքային տաք ջուր ևս, որի ջուրջը պատեր են քաշված: Իսկ դրանից դեպի արևմուտք գտնվում է ջրի գործարանը, որն արտադրում է տարեկան երեք միլիոն շիշ «Ջերմուկ» հանքային ջուր: Այդ քանակը, պետք է ասել, աննշան է Ջերմուկի ջրի նկատմամբ Սովետական Միության մեջ եղած հսկա պահանջի համեմատությամբ և ծրագրվում է առաջիկայում խոշոր շափով ընդարձակել նրա արտադրությունը:

Ջերմուկից քիչ ցածր, Արփաշայի վրա, շինված է հիդրոկայան, որի սահանքի լարձրությունը 72 մետր է: Նա օր ու գիշեր լույս է տալիս Ջերմուկի բոլոր շենքերին և նորակառույցներին, ինչպես և մերձակա գյուղերին (Կեչուտ, Գնդվազ և այլն): Ջերմուկում այժմ մեծ թափով շինարարություն է կատարվում. ռեսպուբլիկական և միութենական բազմաթիվ կազմակերպություններ կառուցում են իրենց սանատորիաները:

Որպեսզի հնարավոր լինի Ջերմուկի հանքային ջուրը դուրին օգտագործել, անհրաժեշտ է եղել կանոնավորել հաղորդակցությունը: Տարիներ առաջ սկսվել է մեծ աշխատանք Ջերմուկի խճուղու վրա: Նա սկսում է Արենի գյուղից և գետն ի վեր բարձրանում մինչև Ջերմուկ: Բայց ի՞նչ հսկայական աշխատանք է կատարված այդ ճանապարհի վրա, որքան քարաժայռեր և այլ խոչընդոտներ են խոնարհվել մարդկային ուժի առաջ: Ուղղակի հրաշք է կատար-

ված Գնդավազի նեղ ձորում, ուր ոլորապտույտ, կարկաշտն Արփաշայի կողքի ժայռերը խոնարհվել են մարդու հուժկու հարվածների տակ և ճանապարհ բաց արել։ Անդնդախոր այդ ձորի միջով այսօր ավտոմեքենաները իրենց սուղոցը խառնելով Ար-

եմ համարում Ջերմուկի անցյալն ու ներկան համեմատել իրար, որովհետև անցյալում այստեղ ոչինչ չի եղել։ Բայց Ջերմուկի օրինակով ցանկանում եմ համեմատել երկու աշխարհները՝ ամերիկյան գաղութարարների գլխավորած կովի աշխարհը և

Ջերմուկի ջրվեժը

փաշայի կարկաշին, գետին զուգընթաց, բլրապտույտ բարձրանում են դեպի Ջերմուկ, ասֆալտապատ խճուղու վրայից։

Նա, 84-ամյա ծերունիս, Ջերմուկում մնացի մոտ մի ամիս։ Այնտեղ ես տեսա մարդկային այն հրաշքներն ու հրաշալիքները, որ փատարված են և վամ կատարվելու ընթացքի մեջ են գտնվում։ Նա անհարմար

սովետական խաղաղության աշխարհը։ Ջերմուկն իր կառուցումներով, իր նպատակով, աշխատավոր մասսայի նկատմամբ հարազատ կառավարության ցուցաբերած հոգատարությամբ սովետական խաղաղ աշխատանքը ցուցանշող ցայտուն ապացույցն է։